

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת חיי שרה, תשס"ד
מספר 523מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמןויביאה יצחק האהלה שרה אמו
שלושה יסודות בהוויית האדם, הבית והעולם

נסתיימה השליחות של עבד אברהם, ויצחק נושא את רבקה לאישה. "ויקח (יצחק) את רבקה ותהי לו לאשה ויאבה" (כד:זו). רבקה כל כך מתאימה לבית אברהם עד שהיא ממלאה אצל יצחק את החסר של שרה אמו-אמנו, והוא סוף-סוף מסוגל להתנחם על מותה. עד עתה הייתה שתיקה רועמת; אין שומעים דבר על השתתפותו של יצחק באבל על אמו שנפטרה, בהלוויה, בהספד, בבכי. יצחק נעלם-נאלם. רק כאן נודע לנו שהיה נתון באבל כבד ומיאן להתנחם, ורק לאחר נישואיו לרבקה כתוב: "וינחם יצחק אחרי אמו" (שם). כיצד מילאה רבקה את מקום האם? התשובה נמצאת, כך נראה, במילים: "ויביאה יצחק האהלה שרה אמו" (שם).

המדרש (בר"ר פ, ס) מאיר את עינינו באשר לדרך בה מילאה רבקה את מקומה של שרה:

כל ימים שהייתה שרה קיימת היה ענן קשור על פתח אהלה וכיוון שמתה פסק אותו ענן, וכיוון שבאת רבקה חזר אותו ענן. כל ימים שהייתה שרה קיימת הייתה ברכה משולחת בעיסה וכיוון שמתה שרה פסקה אותה הברכה, כיוון שבאת רבקה חזרה. כל ימים שהייתה שרה קיימת היה נר דלוק מלילי שבת ועד לילי שבת, וכיוון שמתה פסק אותו הנר, וכיוון שבאת רבקה חזר.

המדרש מציין שלושה סמלים:

ענן - מסמל את השכינה השורה על הבית בשל קיום יחסי אישות מתוך טהרה וקדושה.¹
עיסה - בצק, מסמלת את החומר הדרוש לניהול חיי היום-יום הגשמיים.
נר דלוק - מסמל את אור התורה והמצוות, "כי נר מצווה ותורה אור" (מש' ו:כג). במובן הרחב יותר - הכוונה לחיי הרוח, התרבות.

על שלושה דברים אלה עומד הבית היהודי, והאישה היא הקובעת את איכותם. גם כלכלת הבית וגם התוכן הרוחני והאווירה השוררת בו – כל אלה תלויים באישה. שלושה יסודות אלה באים לידי ביטוי במדרשי חז"ל ואפילו במדרשי הלכה, כאשר הם לבושים באיצטלות שונות, להלן כמה דוגמאות:

א. "ויאמר קין אל הבל אחיו... ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו" (בר' ד:ח). בפסוק אין שום מידע על מה דיברו האחים ביניהם, והמדרש ממלא כידוע את הפער החסר (בר"ר כ"ב, טז):

על מה היו מדיינים, אמרו בואו ונחלק את העולם. אחד נטל את הקרקעות ואחד נטל את המטלטלין, דין אמר ארע דאת קים עליה ידי, ודין אמר מה דאת לביש ידי (הארץ אשר אתה עליה שלי, וזה אמר מה שאתה לובש שלי). דין אמר חלוץ ודין אמר פרח. מתוך כך ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו. רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר... זה אומר בתחומי בית-המקדש יבנה וזה אומר בתחומי בית-המקדש יבנה... רבי יהודה ב"ר אמי אמר על חוה הראשונה היו מדיינים... אמר רבי הונא תאומה יתירה נולדה עם הבל, זה אומר אני נוטלה שאני בכור וזה אומר אני נוטלה שנולדה עמי, ומתוך כך ויקם קין.

¹ על הקשר בין שכינה וטהרה בזוגיות ראה אבות דרבי נתן פרק לח ד"ה גלות בא; פירוש רש"י לשם' כד:יז; במ' יב:ד; רמב"ן בהקדמתו לס' ויקרא ובפירושו לפרשת סוטה ועוד.

ברור שדברי חז"ל אלה מתייחסים למשהו הרבה יותר כללי מאשר הריב והרצח הקונקרטי בין קין והבל. חכמים דנים כאן בשאלה עקרונית על הגורמים המניעים את בני האדם להילחם אלה באלה, להרוג ולרצוח, ומונים שלושה מניעים:² האחד - הגורם הכלכלי, יצר הרכושנות, התאוה לצבור עושר, לכבוש ארצות וכו'. השני - הגורם האידאולוגי-התרבותי שבשלו יוצאים עמים למלחמות (בחלקו של מי ייבנה המקדש). והמניע השלישי - המין (על חוה או על התאומה).
ב. במס' ברכות לא, ע"א כתוב:

ת"ר אין עומדין להתפלל לא מתוך דין ולא מתוך דבר הלכה אלא מתוך הלכה פסוקה והיכי דמי הלכה פסוקה אמר אביי ... דאמר ר' זירא בנות ישראל החמירו על עצמן *שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה שבעה נקיים. רבא אמר... דאמר רב הושעיה *מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת ופטורה מן המעשר... דא"ר הונא א"ר זעירא המקיז דם בבהמת קדשים אסור בהנאה.

משמעות הדברים היא שאדם לא ייכנס לתפילה מתוך דברים המסיחים את דעתו, גם אם מדובר בדיון הלכתי שלא נסתיים. לכן ייכנס אדם לתפילה רק לאחר לימוד של הלכה פסוקה. "והיכי דמי הלכה פסוקה?" הגמרא מונה שלוש דוגמאות: האחת - חומרת ר' זירא שבנות ישראל החמירו על עצמן שאפילו רואות טיפת דם כחרדל, יושבות עליה שבעה נקיים. השנייה - מערים אדם על תבואתו... כדי להיפטר מן המעשר, והשלישית - המקיז דם בבהמת קדשים, אסור בהנאה. הגמרא מביאה כאן שלוש הלכות שכל אחת מהן מייצגת אחד משלושת התחומים שיש בהם כדי להטריד את המתפלל: דם נידה קשור לאישה וליחסי אישות. התבואה מייצגת את הרכוש והחומריות, ובהמת קדשים, הקרבן, מייצגת את הדת האמונה, הרוח. וכל זה למה? כי מחשבותיו והרהוריו של אדם סובבים סביב שלושה צירים אלה.
ג. במסכת עבודה זרה (נד, ע"ב) מתוארת שיחה מעניינת:

ת"ר שאלו פלוסופין את הזקנים ברומי *אם אלהיכם אין רצונו בעבודת כוכבים מפני מה אינו מבטלה? אמרו להם אילו לדבר שאין העולם צורך לו היו עובדין הרי מבטלה. הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות, יאבד עולם מפני השוטים? אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין. *דבר אחר הרי שגזל סאה של חטים [והלך] וזרעה בקרקע דין הוא שלא תצמח, אלא עולם כמנהגו נוהג והולך ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין. *דבר אחר הרי שבא על אשת חברו דין הוא שלא תתעבר, אלא עולם כמנהגו נוהג והולך ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין.

בוויכוח בין הפילוסופים והזקנים נשאלו שלוש שאלות: 1. מדוע אין הקב"ה מבטל את המאורות המשמשים לעבודת כוכבים? 2. מדוע צומחת חיטה למרות שהיא גזולה? 3. מדוע מאפשר הקב"ה לידת תינוק מביאה אסורה? שאלות אלה אף הן מתייחסות בעליל לשלושת התחומים שהזכרנו: אמונות ודעות, רכוש ומין. גם הפילוסופים מנסים להבין את התנהלות העולם ע"י הקב"ה בשלושת הנושאים העיקריים.

אין פלא אפוא, שכאשר חכמים רוצים לשבח את שרה ואת רבקה ואת הנשים בכלל, הם מזכירים את שלושת היסודות הללו שהם יסודות הבית הנאמן, היציב והמבורך.
רעיון זה מופיע גם בברייתא (שבת קיט, ע"ב) באגדה המפורסמת:

תניא ר' יוסי בר יהודה אומר: שני מלאכי השרת מלווין לו לאדם בערב שבת מבית-הכנסת לביתו, אחד טוב ואחד רע, וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושולחן ערוך ומטתו מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך רע עונה אמן בעל כורחו. ואם לאו מלאך רע אומר יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך ומלאך טוב עונה אמן בעל כורחו.
נר דלוק הוא הסמל לתורה ומצוות, לאווירה שבבית, לרוח השורה בו. שולחן ערוך מסמל את המצב הכלכלי, הברכה בעיסה, בחומריות. מיטה מוצעת היא רמז ליחסי אישות.
עוד יש לציין ששלוש המצוות העיקריות שאישה חייבת בהן - חלה, נידה והדלקת הנר (שבת לא, ע"ב) - מקבילות כמובן לשלושת הסמלים שאוהלה של שרה הצטיין בהם. חלה היא העיסה; נידה קשורה ביחסי אישות טהורים, והדלקת הנר מסמלת כאמור את הרוח.³

² עפ"י נחמה ליבוביץ, **עיונים לספר בראשית**, ירושלים תשל"א, עמ' 28-29.

³ אפשר לצרף לרעיון זה את הנאמר במסכת יבמות סב, ע"ב: "כל אדם שאין לו אשה, שריו בלא שמחה, בלא ברכה בלא טובה... במערבא אמרי: בלא תורה.. עולא אמר: בלא שלום". גם כאן חוזרים אותם המוטיבים: שמחה יכולה לסמל את הענן, השכינה, כי אין השכינה שורה אלא מתוך שמחה. ברכה וטובה - מקבילה לברכה בעיסה, בחומר, והתורה היא הנר הדלוק, התורה והמצווה.

כאשר קיימים יחדיו שלושת יסודות אלה, הרי הם מביאים את השלום, את ההרמוניה, האהבה והשלמות של הבית, ובכוחם להביא גם שלום לעולם כולו.

ד"ר דבורה אושפיזאי
רמת – גן

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע. הוא מופיע באינטרנט באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>. כדי להצטרף לרשימת המנויים בדואר האלקטרוני על דף פרשת השבוע, יש לפנות לכתובת: listserv@vm.biu.ac.il. אין לכתוב נושא למכתב. יש לכתוב שורה אחת בלבד, בגוף המכתב: sub parasha-l firstname lastname כאשר first-name ו last-name הינם השם הפרטי ושם המשפחה של השולח.

